

ПЪТНИ БЕЛЕЖКИ И ВПЕЧАТЛЕНИЯ

СТИЛИЯН ЧИЛИНГИРОВ

Abstract. In 1929 the Ministry of Education published “Travel Notes and Impressions” by Stilian Chilingirov. Here a part of this book is republished in its journal version. Belogradchik with its surroundings and famous rocks is in the focus of this selected text. In the past, Stilian Chilingirov (1881-1962) was an eminent writer and publicist, now entirely forgotten.

Keywords: Stilian Chilingirov, travel notes, Belogradchik, Belogradchik rocks

Видин – Белоградчик

Потеглихме рано. Желанието ни беше да минем част от пътя преди палещите лъчи на слънцето да се впият в телата ни и да ги направят неизчерпаем източник на пот, който видинлии добре познават през горещините. Файтонът се понесе по равното шосе, плътно засенчено от дългите сенки на засадените някога край него дървета. От ляво Дунавът протяга отспала снага и сякаш се надига леко да докосне огледалата се във възмътните му води фабрика, а от дясно се простират тъмните кукурузени зеленини на видинската равнина. Ние откриваме гърди за сутренната прохлада и се къпем в леките струи на ветреца. Погледите тичат волно по безкарайното ширине, като пуснати в полето

деца, спират се от гледка на гледка и пак бързат да се върнат в нас, за да ни кажат, колко е хубаво въвн от прапните градски улици. Душата се въззема с трепета на полска чучулига, сама заслушана в нейните колебливи трели, които се носят току над главите ни. Устата нашепват стих на първо вдъхновение – всякога дълбоко преживяван, но никога неизговарян.

Ние мълчим. Думите ни се струват бледи, нищожни отражения на нещо голямо, което става в нас. Всякога далеч от природата, затворени по мрачни канцеларии, ние сякаш възкръснахме още в нейното предверие. Загубени преди малко в суетата на града и двама задържахме мисли и чувства у себе си в боязън да не оскверним с техния изказ царственото настроение на хубавото утро. Срешу нас бързаха с кола и пеш към града селяни от околните села, поздравяваха ни и отминаваха. Ние ги изглеждахме гальовно, отвърщахме на приветите им с глава и пак се унасяхме в себе си.

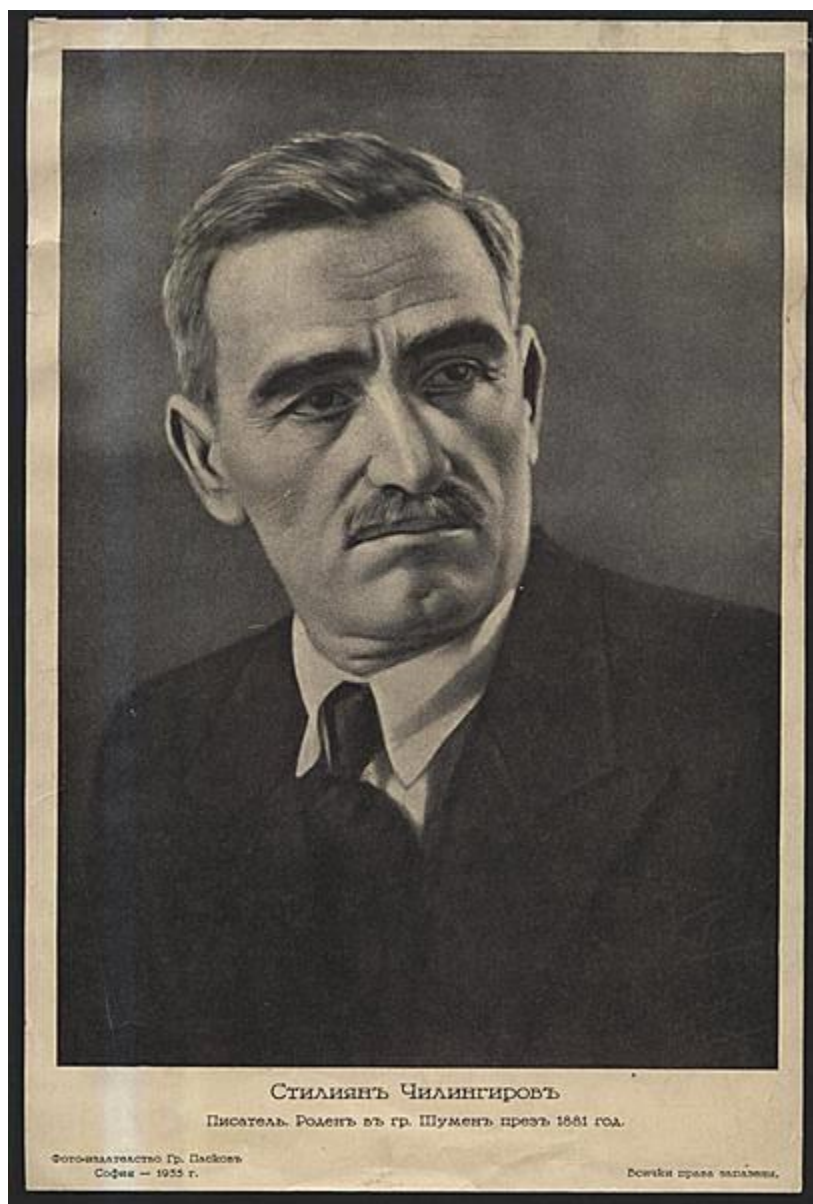
„Скоро стигнахме,“ - прекъсна мълчанието другаря ми.
„Видбол.“

Дали не бихме го отминали, без да го забележа? Селото е тъй тихо сега! Само някъде зад реката се чуват тежките пъшкания на локомотил от вършачка: прибира се златният плод на труда. Тиха е и крчмата, в която ни посреща приветно стара жена, без да може да ни послужи с друго, освен с кутия цигари.

„Още 42 км до Белоградчик, десет минахме“, – обяснява другарят, когато потегляме отново.

Алеята се свърши, разветвена в хилядистръкия букет на тристадомните видболски дворища. Шосето се протегна право и открито. Очите зашеатах от далечната светла ивица на Дунава до планинските очертания отсреща и неравните полета встрани. От някъде се понесе глас на провлечена жетварска песен и замря в шума на

железните колелета. Слънцето започна да прижурия и да сипе стрели върху главите ни, до гдето стигнем Гурково. Тънка струя от ветрец ни лъхна от реката Фусовица, както се нарича до с. Синаговци, и Гурковата река – оттам до вливането ѝ в Дунава.

Скоро се намали и панорамата пред очите ни. Пътят се закатери по стръмнини, червените скали на които горяха като разтопена лава. Над тях свебдаха кичури стройни изкастрици от млада дъбова гора. Ние слигаме от файтона и пресилено пъплим след него. Нищо не виждаме, освен стъпките си и развения ръкав на връхната ми дреха, праметната върху сгънатия сенник на файтона. Па и няма какво да се види; пресечките на пътя стават по-високи, червената им пръст по-огнена и дъбовете по-високи.

Но горе, на височината, пред нас се откри нова, още по-пъстра картина. Забулени в тънък сив воал, развен над приведени чела, планинските хълмове ни кимат приветно и примамват към себе си уморените ни от зноя очи. Аз се чувствам отпаднал от жегата и облягам глава за сън. През склопените клепачи се виждат багрите на слънчевия ден. Раждат се малки жълточервени точки, разрастват в светлооранжеви пръстени, които растат, растат до гдето се обърнат в кръстосани обръчи, прорязани от хиляди и хиляди огнени стрели. После всичко се слива в едно безкрайно огнено кълбо, примесено с багри от синьо и зелено, разширява се и изчезва, за да се родят пред клепачите същите жълточервени точки. Аз плувам всред спектъра на дъгата, чезна в златните коси на лъчите и се загубвам в светлата мрачина на пладнешката дремка. Колелата на файтона ритмично огласят унеса ми като измерените тропи на малък барабан от далечна музика. ...

„Луповец, 22 километра и половина.“

Отправлям очи. Файтонджията тегли поводите и спира. Три ханчета. Стопанинът на едното ни приканва любезно. Ние влизаме. Отвън на чердака обядват двама пътници. Завързва се разговор, узнавам, че местността се нарича Луповец, а нашият ханджия го прекоросват Обир-паша. Разбрах защо са го нарекли така след като заплатих.

Стопанинът се гордее с новото си име и се подсмивва на скъсаните ни банкноти, които спуща с бавна тържественост в чекмеджето.

На заминаване другарят ми обяснява, че не всеки има смелостта да дири нощем гостоприемството на тия усамотени гостоприемници. Славата на Обир-паша и на неговите съседи не ще е само слава на търговска почтеност.

От Луповец пътят почва да става по-разнообразен и просторът – по-светъл и широк. Виждат се вече и Столовите планини, зад които се крие Белоградчик. От далеч те изглеждат на кулиси, наредени една след друга на дълж. Пътят се разнообразява и от няколко шатри на трудоваци. Последните правят своята обедна почивка току до платното на железопътната линия, която пресича шосето до гара Макреш, дразнеща със своята новост и пустота. При нея лятната жега е сякаш по-остра и по-парлива. Някакъв дъх на опърленост се носи наоколо, който повече се чувства от окото, отколкото от носа. На затуи пък тъкмо под тая плешива рътлина се спуща шосето в първата гънка на белоградчишките балкани. От дясната страна се открива стръмен наклон, обрасъл от стройни дъбове, между които си почиват на сянка няколко пастирски колиби.

Гара Макреш 80 години по-късно

Файтонджията едва съдържа конете по внезапния наклон. Попадия. Ние предпочитаме да слезем, отколкото да тръпнем на файтона. Пък и по-добре се съцерзава пешком кипрата долинка отсреща, напоявана от р. Бръзиците, сега Арчарска, всред която се мъдри малка спретната воденица.

Арчарската река при Александрово, сега Димово

„Какъв тих, безметежен кът!“ – продумвам неволно аз.

„Да ...Но не е толкова безметежен.“ – И другарят ми разправи как преди няколко време е бил заклан воденичарят от зетя си, за да му наследи час по-скоро имота.

Унесени в тъмните гънки на човешката душа всред пълните със светлосенки гънки на природата, ние правим остър иззив и поемаме покрай реката за Александрово. Скоро се показва и то, познато по име на всички български граждани като място, от което не можа да мръдне десетина години подред железопътната линия за Видин.

В селото влизаме под сенките на крайпътни орешаци и брестове. Отбиваме се в първата кръчма за отмора. Пресреща ни, или по-право явява се пред нас след дълго хлопане по масите млада тантуреста жена.

„Има ли лимонада?“

Тя извива ръце в полукръг и кимва с глава: няма. И словохотливо бърза да ми обясни защо. Нейният господар бил комунист, а фабрикантът на лимонада (в Александрово има такава фабрика) – широк социалист. Широкият социалист не продава от своето производство на комуниста и – толкова.

Александрово, което брои около 180 къщи и се точи на два километра по шосето, прави впечатление на богато село със спретнати и нови къщи, много от които са двуетажни. Доизкарани са и няколко масивни постройките, които сочат колко скоро ще стане то едно значително селище на тази богата покрайнина.

Гара Димово в наше време

Селото завършва до големия красив мост на реката, зад който се намира гарата. На срещната рътлина зее гърлото на тунел, а по пясъка на речното легло се точат като излезли на припек воднянки релсите на теснолинейка с прекатурени по нея вагонетки за пясък. Шосето минава покрай гарата и с големи извиви поема по рътлината. От високо рътът, по хребета на който се качват къщите на Александрово, наподобява околнината на мина със своите ровове, изкуствени запълвания, струпани траверси и всевъзможни железопътни материали.

Конете изнемогват от жегата. Те едва пристъпват и файтонът се влачи подире им като разплакано дете, силно дърпано за ръка от майка си. Ние слизаме, за да олекне товарът на конете, оставили във файтона само връхните си дрехи. Слънцето суши мокрите ни от пот ризи, кара ни да потръпваме от хлад и пак ни посипва със жарава, която отново ни хвърля в пот.

Горе на равнището ни облъхва планински ветреца, който, макар излязъл из пещ, ни носи малко прохлада. Ние си поотдъхваме и очите ни зашарват по всички страни. От дясно на шосето се спуска рядко залесена падина, под която се открива китен, продълговат дол, плъзнал с разноцветните съчетания на обработената си земя по склоновете на срещната височина. Прикътани там някъде се мържелеят къшурките на село, а по-близо до нас се подават няколко кошари.

От ляво се стелят ниви, преградени от планински възвишения. Колкото и да са приятни техните гледки, окото предпочита да прехвърли взори отсреща, гдето просторът е по-широк и по-разнообразен. Отделните хълмове, прилични на предисторични могили по своя конусообразен вид; малките вериги от хълмове, легнали върху пъстрия килим на равнините около тях; падинките, още със свежа зеленина и китните дървета по тях, подобно предна стража на една армия от

прелести, която настъпва към нас от мъгливината откъм Дунава, приковават вниманието и мамят душата към себе си.

Ние вървим по чистото и равно шосе, забравили за файтона, спрял да ни чака под късата сянка на крайпътния дъбов шубрак.

„Карай! ...“

Файтонджията се чуди на ума ми и не се решава да подкара конете. Той изгледа някак притеснено, каточели искаше да се увери, дали ме е разбрал добре и кротко каза:

„Равно е ... Конете се отмориха.“

„Чакай ни ей оттатък.“

Бичът се изви над конете, чу се отсечен плясък и файтонът затрака по каменната настилка.

Морният ход от време на време ни кара да сядаме на почивка под дъбовите сенки и да викаме с пълен глас към долината пред нас. Товарът на моите години поолеква и аз почвам да се чувствам по-млад. Навремени ме обхваща желание да заприпкам по рътлината надолу, да се покача на дърветата или да прескоча някой овраг, както правех едно време. Но скоро веригата от спомени, внезапно занизала от началните зрънца на моята житейска броеница, достига също тъй внезапно нейния край и аз, окопитен и признал своята немощ да бъда пак това, което съм бил, се задоволявам със същезания и възгласи.

„Така не можем стигна и до утре в Белоградчик“, - прекъсна другарят ми моя захлас и тури край на моите размисли. Ние настигахме файтона и тръгваме. За щастие, не вървахне дълго така. От ляво се откри падината на Бела, село от 180 къщи, някои от които се виждаха между шумата на една още пролетна зеленина, а от срещната страна се подаваше Острокапци, село с около 80 къщи. До селото има местност, която населението нарича Страшимирица, може би по името на последния видински владетел Страшимир.

Аз виждам пред себе си село Калугер, което се изтяга в падината от ляво на шосето. Другарят ми е родом от това село и ние спираме в първото ханче.

Гранитово (Калугер) – съвременна снимка

Впрочем, в Калугер спират всички, които влизат в Белоградчик и които излизат от там. А преди, когато България можеше да се гордее със своя народна войска, а градът Белоградчик – със значителен гарнизон, тука офицери и войници са правели ежедневно своите „прогулки“.

И споменът за тази войска застави нашия гостоприемнен кръчмар, който ни поднесе студена лимонада и хубаво приготвено кафе, да запrikaзва за войната. Тоя човек не правеше политика, не цитираше вестници, а говореше така, както диктуваха неговите мисли, описваше,

както виждаха неговите очи. И аз за пръв път чух човек от народа, дал значителни кръвни жертви през време на войната – да вини самия народ.

„Немало ... Че е немало, немало е ... Но и това, което имаше, какво се направи с него? Заповядайте, господине, да влезем в която щете къща. Вярвайте, все ще намерим нещо държавно: и матерки, и куртки, и шинели, и ризи, и гащи ... Кажете ми, каквото щете, но аз зная това, което съм видял ... Идат си вкъщи с ново, а се върнат на фронта с дрипели. Ей тука съм ги слушал, какво са приказвали ... Ще кажем там, когато ни запитат – изпокъсаха се, откраднаха ги, с неприятел се срещнахме ... и още много, много ... Не, не ми възразявайте“ – добави бързо той, когато забеляза, че се каня да му отвърна. – „Нас не ни победиха неприятелите: - победихме се самички ние. Победи ни нашият навик да пазим нашето от държавата, а държавното да прибираме за нас: моето си е мое, но и общото в мое ...“

„Та това е добро“, - прекъсвам го бързо аз от боязън да ме спре пак. Старецът ме изглежда, наведе неволно глава и сякаш прошепна на себе си: „Добро е, но когато гледаш на държавното като на свое, когато трябва да го пазиш, а не когато искаш да го развалиш.“

„Право“ – добави велосипедистът, който беше седнал на съседната маса. – „Ето, спадна гумата на велосипеда ми и аз преди да кажа: добър ден, запитах – дали мога да намеря помпа. Защо? Защото е мой и като мой, аз ще го мъкна на гърба си, а като държавен, щях да го яхна, та нека му се строшат колелата. Държавата носи ... Такива сме си.“

„Вие започнахте много да корите“, - намеси се шеговито другарят – „но знайте, че господинът пише ... Ще ви изкара я някой вестник“.

„Тъй ли? Нека пише“ – И като се обърна към мене, старецът додаде: - „А ако пишете, господине, напишете всичко, каквото казах. Много не трябва, свършете тъй: гдето не пазят общото, там свое нямат ... нямат и свое отечество“.

С тази дълбока поука на този мъдрец от простолюдието ние потеглихме отново на път.

Поглед от Гранитово към Магурата, Рабиша и Рабишкото езеро

Низината под мене се кипри в зелени лъкатушки, в сочни лъки и покосени ливади с натрупани купи сено. Кръстците от пожънатите ниви по високите равнинки изпуцат леки отражения и насищат въздуха с омара. А през омарата, далече към северозапад се издига усамотена височината Магура, прочута със своята пещера. Пред нейния конус се редят къщите на село Рабиша, а почти зад нея блести огледалната повърхност на Рабишкото езеро. Файтонджията ми разправя за него и ме уверява, че водата му никога не пресъхвала, че водата на това езеро идела от Дунава. Но пък риба не се въдела. Така ли е, не знам.

„Да вървим ...“

И файтонът потегля бавно под сенките на склонове и дървета. Шосето се вие бавно и разгъва по малко от ония хубости, които жителите на Белоградчик не чувстват, защото са денем и нощем всред тях, а ние не ги знаем, защото не сме ги виждали. Мене ми се ще да накарам другаря да викне със своя мощен и плавен глас някоя от песните на старината, да ми запее за стари хайдуги и войводи, но не се решавам, зная го – той е малко капризен и лесно не се решава, макар да има хубав глас.

„Малко вода? ...“ Като ирония прозвучаха тив думи на другаря над моите мисли за него. В гънките на склона шуртят големи струи от зидана чешма. Аз сядам на каменното ѝ корито за отмора и прохлада. Пред мене се стели между редки дъбови дървета неравна падина, по която са прострени големи слънчеви петна, като златни ризи на обитатели на златен замък. Всред тях се виждат и отделни камънаци, които ни въвеждат в прочутите белоградчишки скали, но без сами да ни наумяват с нещо особено за тях. Но още от пръв поглед личи, че те не са смъкнали от планината при земетръс или от ерозия, а са изникнали просто на мястото си тъкмо тъй, както са изникнали дърветата и тревите около тях – или, по неясните им подобия на фигури, че са дело на начеващ скулптор, замислил много нещо, а създал малко.

Градът на приказните видения

Каниц описва скалите на този град, който мнозина българи наричат „Диар-бекир“, така:

[М]есечината току що бе изгряла. Пред очите ни се разкри величествена гледка. Месечината освети най-дивното творение на Всевишния – Белоградчишките скали. Но мога ли да опиша аз този вълшебен скалист мир? Когато се доближава това море от

гигантски скали, душата не може да не бъде поразена и вцепенена от мощното впечатление, което изпитва. В долната си част червените скалисти пластове стърчат в дълга проточена редица, като дървета в някоя гигантска алея. А в горната част, която стига до 200 метра височина, стърчат разнообразни фантастични фигури, сякаш къщи на развален град, в безпорядък натрупани кули, палати, обелиски, кораби, човеци и животни. Като гледа човек тая дивна вълшебна панорама, неволно си спомня арабската приказка за произхода на каменния град Триполи.

А пътешественикът Бланки, по-рано от Каниц, пише така:

[С] Белоградчишките скали не могат се сравни нито с Олиум в Прованс, нито с Панкорб в Испания, нито с най-дивния и живописен кът на Алпите и Пиринеите.

Същите впечатления са извлекли и редица други чужденци. Само нам – на българите – не са могли да се наложат природните причуди на този град на приказните видения. Касвам приказни, защото само колективната народна фантазия, която векове подред е разслоявала причуда след причуда, би могла да постигне това, което природата в продължение също на толкова време е създала. Белоградчишките скали са дело не на замисъл, а на творческа стихия. Те, като измислица и като действителност, са възможни само там, гдето една свръхсилна трупа наслоява елементите на красотата, без да дири друго, освен тяхната първична хармония. Детайлите се чупят, за да се прояви цялото. За това и всяко описание на тия скали не може да не развали предварително общото впечатление, защото, безсилно да предаде цялото из един път, то бездруго ще се залови за неговото разлагане на съставните му части. А

да се предаде с човешки думи общият изглед на това толкова дивно създание на природата, ще може да се напишат безбройно много възкликателни, от които всяка една да означава една стотна от секундата на преживяванията всред тия красоти.

Току що отминахмр чешмата, пред очите ми се изправи през короните на разредени дървета величествен паметник. Аз зная, че отивам в града на чудесата, но все пак питам другаря си, каква е тая фигура. Другарят ми се смее:

„Вгледайте се добре“.

Васил Радославов (1854-1929)

Аз гледам и не вярвам. Върху пиедестал от висока скала, под която почват да се очертават варосаните къщурки на Белоградчик, виждам бюста на Радославов. Широката му брада се стеле върху също туй широки гърди. Прическата му, с пътека по средата, прилепва гладко върху малко сплеснато чело. В очите – същият поглед, привидно благ и мил, под който се крие спотайвана упоритост. Гледам и не вярвам. А скалата все повече се доближава до нас и все повече ме убеждава, че пред мене не стои бюстът на бившия премиер, а някакъв негов двойник, който се е вкаменил под замаха на магическия жезъл, тъкмо тогава, когато се е подел към върховете на славата. И ако някога бяха изчезнали всички спомени за тоя български държавник, ако събитията, свързани с името му, св заличат от паметта на идните поколения, то от тоя бюст би могъл да се пресъздаде напълно неговият физически и морален портрет.

До бюста на Радославов се очертава друг, който ми напомня бившия министър Франгя. Но моето внимание е приковано от първия, който вече почна да взема други очертания, докато се обърна в неопределена и безформена маса.

В града влизам вече подготвен към изненадите. Пустите казармени помещения и дворове, тъкмо след впечатленията от фигурата на най-войнствения ни политик, дразнят до болка. Тука някога са живели войници, възпитавани да умрат за един национален идеал, а сега се разхождат сенки.

Едничката главна улица на града, разположена по склона на скалата с пресрещналите ни изваяния, е пуста до мъртвило. Но няколкото кръчми не можаха да ни дадат подслон, стаите им били заети от гости, дошли не да се любуват на природата, а по търговска работа. Най-сетне аз намирам, ако щете след дълги молби, подслон в градското казино, гдето ми се обещава креват в стаята на слугата.

Останал съвсем сам, аз бързам да използвам няколкото часа, които ми оставят до залез слънце. Чичероне не ми трябва. Аз искам да виждам само със собствените си очи и да се наслаждавам сам. В храма на красотата оглашени не трябва – стига един негов служител. ...

Старите казарми на Белоградчик

Тъкмо над града са скалите. Те първо се хвърлиха на очите ми и тях искам да видя най-първом отблизо. Пътят е лесен – направо по улицата, после на ляво и аз съм между тях. Но от тука гледката им се губи. Ала хубостта им не се губи – мени се само нейният характер: романтичното отстъпва място на героичното.

Аз се покачвам по рътлината на запад и минавам покрай предния крепостен зид и спирам на западния му край. От ляво малка врата в рида, която води в крепостта, от дясно – скала със зид на върха си, който ѝ придава изгледа на кула, а отпред – процеп от скали и стръмен наклон,

обрасъл с дървета. На самата площадка, на която се спирам под сиянието на вечерното слънце, се намира малък и заправен конусообразен паметник и на но новото, нека го кажем – на „модерното“ време. Той просто отблъсква със своята нищожност всред грандиозността на всичко околно. Мене ми се ще да не спирам пред него и да се докатеря по стръмните стълби на кулата. И аз тръгвам, но на половината път, който не е по-дълъг от петдесетина стъпки, спирам. Не, за да разбере миналото, нека погледна на сегашното. Това съображение, което педагозите биха нарекли метода „от близкото към далечното“, от „познатото към непознатото“, надделява у мене и аз се спирам пред паметника. Той, направен от пясъчник – дано само паметта не ме лъже – е висок около 2 метра и има формата на пирамида, издялана съвсем грубо и неправилно, с издълбан на източната си страна кръст. Под кръста се мъдри следният полуграмотен надпис: „Въ паметъ на мжченически загиналитѣ тукъ инициатори на Бѣлоградчиското възстание презъ 1850 г. отъ признателното потомство. 31 май 1907 г. – Вълчо Бочовъ, Лило Пановъ, Цоло Тодоровъ, Константинъ Яневъ и Петко Казанджи“. И това признателно потомство от 1907 до 1922 год. е сколасало да събори оградата, да изпотроши пирамидата и да направи от нея дръгла, с която си чешат гърбовете всички белоградчишки говеда, заплатили тази услуга твърде щедро с възпоменателни знаци, които карат посетителя да стои малко по-далеч от тоя „грижливо“ поддържан израз на признателност. И отдръпнал се малко настрана, аз се унасям в гледката пред мене. Тъкмо пред очите ми се повдига висока няколко десетки метра скала. Обхваната от всички страни с поглед, тя приема горе фигурата на изправен върху борда на парахода английски адмирал. Лицето му, продълговато и остро, е обърнато право на запад, каточели от залеза на слънцето иска да предугади времето на урешния ден. Но понеже тайните на запада са му носили не веднаж изненада, в скулите му под наклона на

слънчевите лъчи се обтягат два енергични мускула, които придават на лика му загриженост, но и строга решителност да стои срещу всички удари на съдбата. Устните му, прибрани и тънки, трепнат в горда ирония; острият му нос издава спокойна решителност, а издадената му напред, грижливо счесана над високо чело, коса говори за отдавнашно примирение с несретите в света. Образът му добива по-мъжествена осанка от правилно отсечените и малко повдигнати рамене на стройния му бюст. И нещо ми шепне: не, той ще надвие всички напасти в живота, стига да остане такъв, какъвто е сега.

Улицата към Калето

Но погледне ли се малко настрана, до тила му се очертава мила женска главица с диадема върху разкошна прическа.

От дясната страна на подножието се възема като из вълни непълният бюст на друга фигура с разплакано лице и отворена уста. До нея завършва групата образи сфинкс с малка корона на глава. От ляво се очертава току що изкопана антична група. Тя прилича на мъж, гледан

откъм гърба, с малко дете в лявата ръка. Лицето на мъжа е обърнато към града.

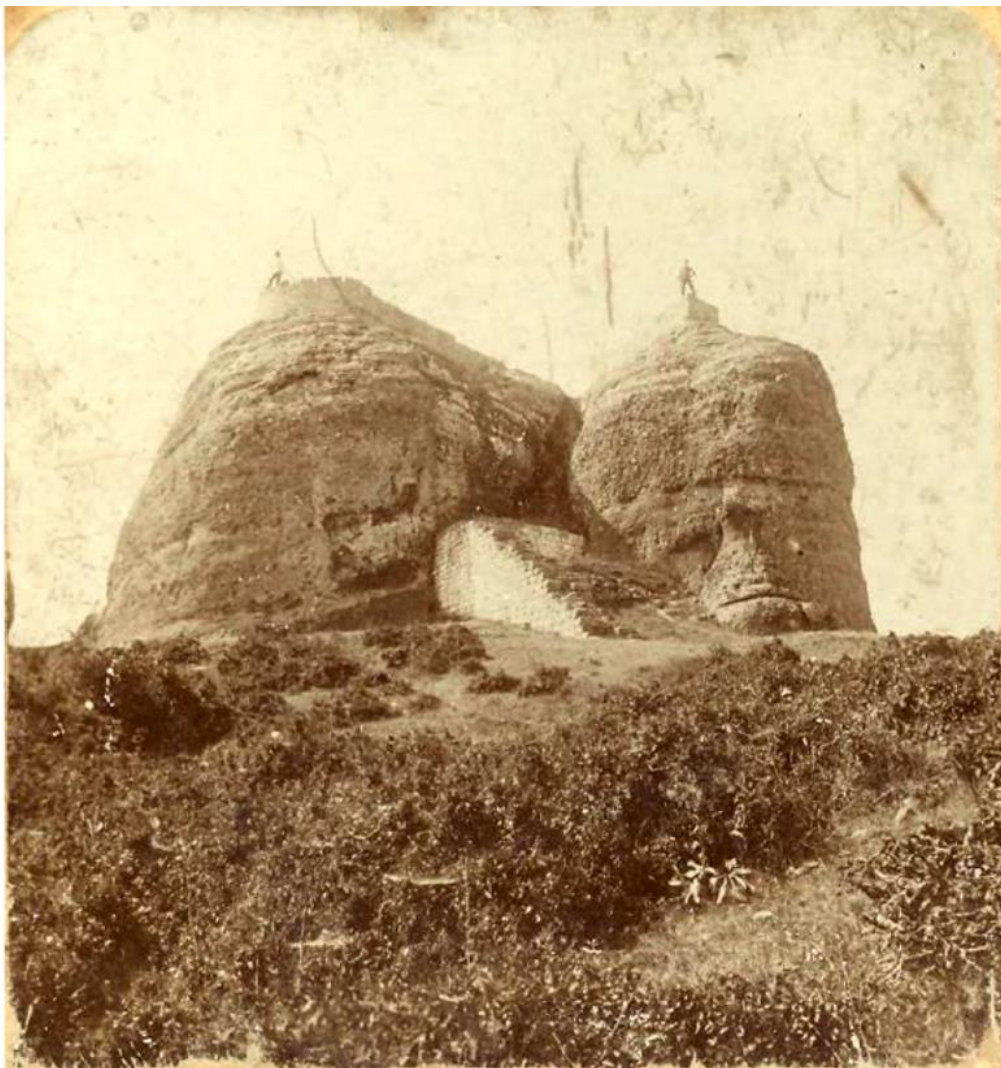

Паметникът в 1918 г. по време на посещението на Хенри Берлайн

Малко на юго-изток се подават островърхи ридове, повдигнали се като вълните на разбушувано море. Най-близките от тях, долу обрасли със зеленина, наподобяват група стилилизарани вълни. Тъкмо срещу бюстовете пък се виши голяма пирамида, в подножието на която се отделя един правилен конус. Няколко метра пред пирамидата изпъква висока стройна фигура с образа на булдог и с ръце плътно скръстени на гърдите. Тя каточели се е наклонила малко назад, за да облекне гръб на камъка зад нея. До тая фигура се подава друга, прилична на жена, с кокетно прстегнатата талия, с дълга фуста и със шапка и кок, покрила глава чак до раменете.

Паметникът в наши дни

Латинското кале

Групата се завършва с два масива, върху които се издигат стените на кале, наречено латинско. Стълбите към него, полусъборени и стръмни, правят суетни моите усилия да се покача по тях. Но аз излизам на пътя, който минава покрай латинското кале и пред мен се открива една от най-дивните гледки, които може да съществува някога човек. Пред погледа сияят, като привикани на тържество, три реда планински вериги, налитени в пъстра премяна. Горе гъста зелена гора покрива сивината на техните скали, а отдолу и по склоновете им се редят фигурите на една

необозрима шахматна дъска с безредно разпилени по нея пиончета от самотни дървета. На предния план, тъкмо пред дола, се повдигат, сякаш със желание да надникнат в калето, голи скали, които напояват на Трапезица при Търново. Долината, малка и гиздава, наречена Зелени град, напълно заслужава името си. И през тези юлски горещини тя още се краси с цветовете на първа пролет. В ляво от нея се нареждат сградите на едно малко имение, което примама за тих отдих след големия празник на душата на тази ненагледна природа. Тук, в землището на с. Стакевци, се вадят антрацитни въглища, експлоатацията на които е невъзможна поради липса на удобни съобщения. Само през войната унгарците са изнасяли с коли и камиони от това богатство, обречено да седи мога би още дълго под земята, без да сме в състояние да го използваме.

В. Кокошевец, 761,2 м.

На север гледката е по-разнообразна, но не и по-малко приятна. В широката надиплена котловина – само ако разнообразието на терена би позволило това име – се повдигат няколко разхвърляни хълма, които не пречат на погледа да прелети далеч над тях и да стигне до прозрачната сивота, която слива небето със земята някъде зад лазура. И сякаш отвърнат от нея, той се отправя право на запад, за да се впие в нагънатия хълм Кокошевец. Пред него се вижда малка котловина, всред която се намират останки от някогашното заселище Ханище, през което минава най-лесния път за Ниш.

М. „Ханище“ до Белоградчик

Преданието разправя, че някога, преди много години, там били събрани 500 момчета и толкоз момичета на хоро. Момците били въоръжени с копия, а девиците – със стрели. Тъкмо в разгара на веселията една врана пуснала нещо в чебъра и замърсила виното. Това страшно смутило веселите младежи и те се отнесли до една баба да им разтълкува станалото. Тя им казала, че турците са наблизо и че трябва да вземат мерки за отбрана. След малко друга врана пуца парче сини

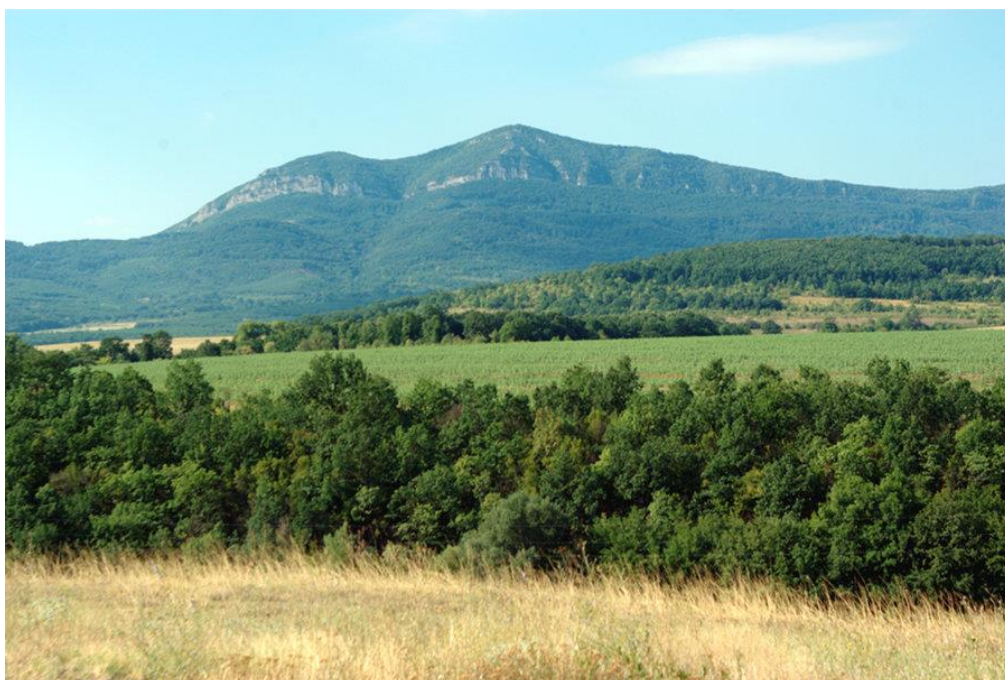
навуца. Тогава бабата дръпва двете си дъщери и си отива. Започва се и нападението от страна на турците. Младежите, след кратка отбрана, се видели заставени да отстъпят към върха на Кокошевец, гдето се намирал манастира „Св. Архангел“, защитен от крепост. Но турците ги обхождат. Сполучва да се избави само една част от обсадените ведно със сестрата на царя от Калугер. Преданието не казва нищо дали тая група е достигнала Калугер, за където се отправила, но то ни е оставило наименованието „Царицин гроб“, който се намира на северозапад от Кокошевец до с. Струин дол. Той бил означен с голям, отгоре слабо закръглен, камък, висок около два метра. По на 77 крачки от двете му страни били поставени в прав ред шест камъка, „големи като волове“. На централния камък имало правоъгълен надпис, изтрит отпосле. До него пък имало друг цилиндричен камък, изписан от всички страни. Както ме уверяват, тия камъни са изчезнали неотдавна.

Крепостта е била построена върху острия, а манастирът – върху тъпия връх на Кокошевец. Тия два върха били съединени с подземен вход, в който отпосле били заровени манастирските вещи. Същото предание разправя, че стотина години преди нашето освобождение била намерена в с. Дубрава една книга, в която подробно се описвали боевете около Белоградчик при неговото превземане от турците. Тя съдържала и една песен за това събитие. Когато турците са научили за нея, употребили всички усилия да я открият, но тя старателно била пазена от българите, тайно предавана от ръка на ръка. Най-сетне, когато турците ѝ открили дирите, тя била изгорена от последния си пазител – попът на Праужда.

Белоградчичани мислят, че царят от Калугер не е никой друг освен Страшимир, защото и до сега местността на едни от калугерските лозя се наричала Страшимирица. Ако, действително, Страшимир е имал

резиденция тук, до Белоградчик, ще трябва да се признае, че той е разбирал доста не само от стратегия, но и от природни хубости.

На юг от Кокошевец се намира връхът Ведерник, най-високото възвишение на Турска глама; под глама в Западна България разбират варовит масив. Той е предпоследният връх от предпланините на Стара планина, което е верига от глами: Стакевска, Студени връх и пр. Под Турска глама свършват Белоградчишките скали.

В. Ведерник, 1124,2 м.

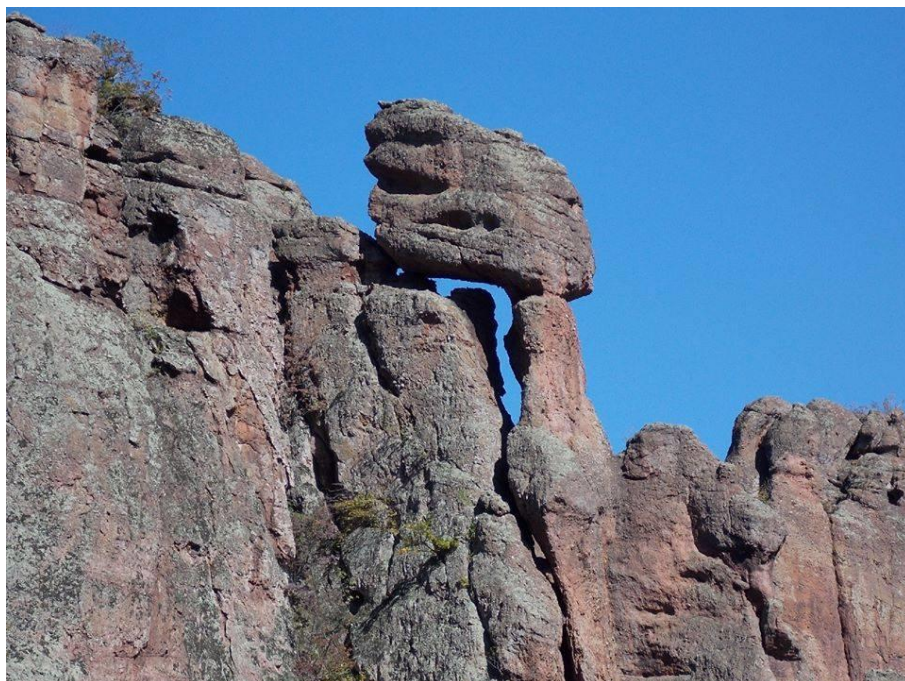
Тук, особено в местностите Сборич, Сбег и Магаза – в последната има малка пещера – те са по-високи от скалите около града. Подалеч от Турска глама се виждат ясно от всичките особености на своя релеф гламите: Малка и Коритска.

А тъкмо на север, до самия град, затуля простора масивът на Столовата планина, но затова пък изкупва тоя си грях със своя строен

стан, от къдравите гори на който вее прохлада и с хубавата си равна скала, която има вид на крепостна стена.

Върбовската глама

Сбеговете

Белоградчишката столова планина

Омаян от вълшебствата на околността, която щедро бе разстлала пред мене всичките си чарове, аз се запътвам за града. Но всяка нова стъпка разкрива нещо ново и ме задържа при себе си, като ма кара да забравя и умора, и желание за отмора. Английският адмирал ме изглежда с навъсенения си поглед и ми праща укор, че искам да го оставя преди нощта да е сляла вълшебствата на деня в едно ново, още по-грандиозно

вълшебство. Той е все същият, какъвто беше и по-рано, но само че по величествените му гърди сега се подават два детски бюста. Техните миловидни главички, притиснати по-рано до топлите пазви на адмирала, гледат весело към открития запад и се радват на вечерното слънце.

Но примамва със своята грандиозност и крепостта. В много отношения тя наподобява видинските Бабини Видини кули. Само че при тях всичко е дело на човешка ръка, а тук човек е допълнил това, което Бог е създал за удивление. И на места работата на божеството и на човека се слива така, че трябва да се приближиш, за да видиш где започва едната и где – другата.

Белоградчишката крепост

Аз се провирам през страничната врата откъм паметника и влизам в самата крепост. Лъх на запустение ме обвява от всички страни. На всяка съпка бурени, разхвърляни камънаци и безбройно много гущери, които лазят по стените, провираят се в пролуките и втренчено следят

този, който им е нарушил покоя. Само при главната вътрешна порта покоят на запустението беше нарушен от непонятен за мене тропот, повторен многократно от стени и скривалища, който при тайнствеността на вечерта, тука някак страхотно чувствана, ме накара да се озърна на вси страни. След минута профучаха през портата два пуснати на паша коне, подгонени от едно турче.

Останал наново сам, аз се вирам в турския надпис на портата, вече изподраскан, минавам през нея и се отзовавам в горницето. Към града то е отделено от висока стена, а на изток открито се спуща в стръмен наклон, заглъхнал в бъзак и коприва. На площадката се вижда полузапълнена с камъни щерна, а по-отстрани от нея растат няколко джанки, зрелите плодове на които ме примамват и аз се отправям към тях, посегнал с чадър към най-ниските клонове.

От главната стена градът се вижда малък и дрипав. Погледът пада тъкмо над неговите покриви и шета неволно по недотам подредени дворища. Вечерният шум от едно прибрано по домовете си жителство стига до мене и сякаш ми шепне за нищожеството на това, което шуми в низините и за величието на онова, което мълчи по височините, за да говори за него езикът на вековете. И колко леко се диша далек и високо от човешката суета, дори когато си сам и когато от вси страни те обхващат прегръдките на нощта.

Когато слязох в града, аз отправих поглед към крепостта, преди слънцето да беше прибрало златните си нишки, които тук-там потрепваха още по островършията на нейните скали. И пред мене се представи централният масив във формата на човешко стъпало с разперени пръсти, на които липсваха само няколко букви, за да добие рекламата на „Odole”, която рѝй много се среща по витрините на бръснарници и парфюмерийни магазини (Чилингиров, 1929; Тошев, 2012).

ЛИТЕРАТУРА

- Тошев, Б.В. (2012). Белоградчик - градът на приказните видения: малко известен текст на Стилиян Чилингиров. *Венец*, 3, 376-389.
- Чилингиров, С. (1929). *Пътни бележки и впечатления*. София: Министерство на народното просвещение.

